

Цілісність якісних методів дослідження майбутнього та метаобрази випереджального відображення

Лепський М. А., Запорізький національний університет

Визначено, що протистояння «класичного» прогнозування, стратегічного аналізу, сценарного планування призводить до необхідності впровадження поняття «дослідження майбутнього» як комплексування різних їх методів. Нестійкий, хаотичний розвиток соціальних процесів актуалізує якісні методи дослідження майбутнього, зміну «застарілої, класичної» класифікації. Доведено, що відповідно до домінації та спрямованості технологізації методи поділяються на: суб'єктно-орієнтовані (узгодження суб'єктних думок), евристичні (орієнтація на творче рішення), об'єктно-орієнтовані, організаційно-орієнтовані, комплексні методи. Показано, що пошук цілісних методологій за принципом «єдність у багатоманітності» визначений метаобрами, які створюють «зонування» та картування світу випереджального аналізу майбутнього, зі своїм ландшафтом, пастками, загрозами і можливостями. Розглядаються такі метаобрази у дослідженнях майбутнього: похідна (відображення суттєвого процесу або критичного ризику для соціального життя), потік (у різних середовищах та сферах), простір (а також поля, середовища, сфери), тяжіння / відштовхування і проблема трьох тіл, суспільна свідомість та перцепція нервової системи організації (або суспільства), неочікувані критичні невизначеності («чорні лебеді», «дикі карти», «джокери» і т.д.), вибух енергії (вибухи, цунами, землетруси, фазові переходи та інші).

Ключові слова: прогнозування; стратегічний аналіз; сценарне планування; комплексування досліджень майбутнього; критичні невизначеності

Integrity of qualitative methods for exploring the future and meta-images of advanced reflection

Lepskiy M. A., Zaporizhzhya National University

It is determined that the confrontation of «classical» forecasting, strategic analysis, scenario planning leads to the need of introducing 'exploring the future' concept which combines all the various methods. Since in the unstable, chaotic development of social processes actualizes the qualitative methods of exploring the future, therefore, a change in their 'outdated, classical' classification is necessary. It is proved that in accordance with the domination and orientation of technologization, methods are divided into: subject-oriented (alignment of subjective positions), heuristic (orientation on creative decision), object-oriented, organizational-oriented, complex methods.

Modern trends in the development of the future prove unity in diversity, in contrast to the totality of one or another sphere of the future reflection. Some linear trends and the idea of extrapolation are not enough and, actually, not sufficiently separate fragmentary research methodologies of the future, which proved their effectiveness in confronting each other, so, all that requires a holistic methodology for the integration and differentiation of strategic, forecast, scenario and other analyzes that have experience of successful advanced reflection. It is shown that the search for holistic methodologies on the principle of 'unity in diversity' is defined by meta-images that create 'zoning' and mapping of the world of advanced future analysis with its landscape, traps, threats and opportunities. Such meta-images in future studies are considered as: a derivative (mapping of an essential process or a critical risk for social life); flow (in different environments and spheres); space (as well as fields, environments, spheres); attraction / repulsion and the problem of three bodies; public consciousness and perception of the nervous system of the organization (or society); unexpected and critical uncertainties ('black swans', 'wild cards and jokers', others); explosion of energy (explosions, tsunamis, earthquakes, phase transitions and others).

All of this puts new horizons for future research in finding the conditions for an adequate choice and integration of the future study, a new system of predictive preparation in the struggle for a valuable resource of the future, the strategy of society and the formation of its perspective. This prognostic culture and the perspective of education has its own method of entering a new noosphere level, as a metaphor for a breakthrough to an artefact within which there is a global integrity.

Keywords: forecasting; strategic analysis; scenario planning; integration of the future research; critical uncertainties

Целостность качественных методов исследования будущего и метаобразы опережающего отражения

Лепский М. А., Запорожский национальный университет

Определено, что противостояние «классического» прогнозирования, стратегического анализа, сценарного планирования приводит к необходимости сочетания их различных методов, введения понятия «исследование будущего». Неустойчивое, хаотическое развитие социальных процессов актуализирует качественные методы исследования будущего, смену их «устаревшей, классической» классификации. Доказано, что в соответствии с доминанцией и направленностью технологизации методы делятся на: субъектно-ориентированные (согласование

субъектных позиций), эвристические (ориентация на творческое решение), объектно-ориентированные, организационно-ориентированные, комплексные методы. Показано, что поиск целостных методологий по принципу «единство во многообразии» определено метаобразами, которые создают «зонирование» и картирование мира, опережающего отражения будущего, со своим ландшафтом, ловушками, угрозами и возможностями. Рассматриваются такие метаобразы в исследованиях будущего как: производная (отображение существенного процесса или критического риска для социальной жизни); поток (в разных средах и сферах); пространство (а также поля, среда, сферы), притяжение / отталкивание и проблема трех тел, общественное сознание и перцепция нервной системы организации (или общества), неожиданные и критические неопределенности («черные лебеди», «дикие карты», «джокеры» и т.д.), взрыв энергии (взрывы, цунами, землетрясения, фазовые переходы и другие).

Ключевые слова: прогнозирование; стратегический анализ; сценарное планирование; комплексирования исследований будущего; критические неопределенности

Стан досліджуваної проблеми.

Ідея виникнення статті викликана обговоренням із шановними колегами з Дніпровського національного університету ім. О. Гончара питання про можливість соціального прогнозування як напряду соціологічного дослідження. Схоже питання колись було поставлено і під час Соціологічного форуму у Львові. До того ж часто викладання курсу «Соціальне прогнозування» у соціологів опирається, перш за все, на здобутки цього напряду дослідження 70-80-х років ХХ століття. Серед класичних робіт, які часто використовують у викладанні цього курсу, пригадують роботи І. Бестужева-Лади, Г. Наместнікової, Е. Араб-огли [11; 1], В. Лісічкіна, Д. Гвішіані, С. Ямпольського [2; 14], у найкращому випадку ще роботи С. Кримського, Ю. Салюка, В. Пілипенка [6], В. Матвієнка [9], сучасні роботи у політичному аналізі та прогнозуванні В. Горбатенка [3]. Серед сучасних прикладних прогностичних досліджень особливе місце займає ґрунтовне «Форсайт»-дослідження під керівництвом М. Згуровського [13], технологію «Форсайт» досліджують С. Квітка [4] і В. Кривошеїн [5].

Разом із тим у більшості робіт відсутній аналіз досягнень та сучасного рівня прогностичних досліджень, основних «поворотних» пунктів, що визначили сучасні напряду досліджень майбутнього (це поняття ми будемо використовувати стосовно науково обґрунтованих досліджень майбутнього, у предметне поле яких зараз можливо включити прогнозування, стратегічний аналіз, сценарне планування та комплексні системи, такі як Форсайт та Фароут, які інтегрують методи цих напрядів, нехтуючи «межами їх відокремлення прибічників лише одного напряду»). Можливості комплексування методів дослідження запропоновані під час розробки колективом запорізьких дослідників при обґрунтуванні власного напряду стратегічного прогнозування у 2011-2015 рр. та у системі класифікації і комплексуванні якісних методів соціального прогнозування 2016 р. [8].

Під час останнього ІІІ конгресу Соціологічної асоціації України нами запропоновано розглянути прогностичну нерівність у конкуренції проєктів майбутнього [7]. Рекогносцировка української соціології у дослідженнях майбутнього стає потребою цілісного розвитку суспільствознавства.

Актуальність та постановка проблеми у загальному вигляді, її зв'язок із важливим науковими і практичними завданнями.

Актуальність досліджень майбутнього у розвитку прогнозування як науково обґрунтованого припущення про майбутнє, у нестійкому хаотичному світі визначає логіку прогресивного та сталого розвитку, на відміну від руйнування людського світу та знищення ресурсів життя і розвитку людства. Актуалізують тему також тектонічні зміни в інституті освіти, що викликані новими соціальними, економічними та політичними змінами сучасного глобалізованого, віртуалізованого, дигіталізованого світу.

Зміна систем отримання інформації, потреби пошуку надійної інформації, її верифікації, узгодження та вміння її застосовувати підвищують значущість знаннєвого, інтегрального, холистичного сприйняття та діяльності суб'єктів розвитку, що визначає завдання ф'ючерсної грамотності та культури в інституті освіти, органічного системного та критичного мислення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких представлено вирішення даної проблеми і на які спирається автор.

Ключові повороти у дослідженнях майбутнього відбулися як реакція на нищівну критику П. Друкером у 90-х рр. із позиції стратегічного планування «класичного прогнозування», яке намагалось визначити за окремими критеріями тренди у майбутнє та у співвідношенні дані / часова динаміка визначити майбутнє з математичною чіткістю. П. Друкер продемонстрував, що стратегічний аналіз у конкурентному середовищі надає більші можливості для розуміння майбутнього.

Іншим «поворотом» у дослідженні майбутнього стало формування сценарного планування 2.0 у методології П'єра Вака, який зробив успішні сценарії майбутнього та навіть брав участь у стабілізації суспільства ЮАР після приходу Нельсона Манделли. Він змінив кут зору та методологію сценарного планування від ідей Германа Кана про несуперечливий опис подій із майбутнього до формування родин сценаріїв як єдності «напередвизначених чинників» та «неочевидних невизначеностей», єдності макротенденцій реальності та мікросвіту, світогляду менеджерів, осіб, що приймають рішення. Серед останніх публікацій стосовно досліджень майбутнього як розгляду сучасних

систем використання, відбору та комплексування здобутків стратегічного та сценарного планування і методів прогнозування для нашого дослідження вагомими є результати таких авторів, як Дж. Скотт Армстронг, Кестен Ч. Грін [15], Пітер Шварц [21], Томас Дж. Чермак [16; 17] та інші. Дж. Скотт Армстронг та Кестен Ч. Грін розробили унікальну систему перевірки методів прогнозування і впровадили ідеї «дерева вибору» та «дерева методів прогнозування»; Пітер Шварц продовжив ідеї П'єра Вака і впровадив їх у життя крупних ТНК, ці ідеї використовуються у сценарному плануванні МВА; Нейпір Колінн [18] разом із дружиною П'єра Вака зберегли, класифікували та передали архів П'єра Вака до Оксфордського університету, де була створена Меморіальна бібліотека [20]. Томас Дж. Чермак зробив ґрунтовне біографічне і методологічне дослідження спадщини П'єра Вака [17].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується дана стаття.

Разом із тим необхідність узагальнення сучасних здобутків дослідження майбутнього у різних напрямках його осмислення та логічного обґрунтування майбутнього як сфери наступного стану людства, суспільства та сфер його життєдіяльності потребують методологічного аналізу, умов використання тих чи інших технологій дослідження майбутнього і можливостей застосування їх у практиці вирішення перспективних (значущих для майбутнього) проблем, формування ф'ючерсної культури мислення.

Метою статті є наукова розвідка інтеграції та диференціації цілісності якісних методів дослідження майбутнього у метаобразах випереджального відображення прогнозування, стратегічного аналізу та сценарного планування.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Соціальне прогнозування у Радянському Союзі мало спиратися на марксистську методологію та доводити свою прогностичну функцію за допомогою математичного апарату, навіть основна типологія методів, якою користувалися, розмежовувала математичні методи та інтуїтивні. До перших зараховували всі методи, які спиралися на математичний апарат, і часто-густо саме ці методи дозволяли відходити від ідеологічної складової. До інтуїтивних методів зараховували всі експертні та евристичні методи, але інтерпретаційна основа мала більшу увагу, оскільки у експертних методах більше мали вплив внутрішня наукова культура та здатність до аналізу. Разом із тим стосовно експертних методів прийняття рішень, особливо в економіці, були розроблені виважені методи експертних оцінок, ранжування, агрегації оцінок.

У класичному прогнозуванні була також усталена закономірність: чим більшим є період упередження, тим більшу вагу мають інтуїтивні, експертні, інтерпретативні, якісні методи. Лише

короткострокові та середньострокові прогнози мають певний інтервал ефективності задля математичних методів прогнозування.

Наше дослідження та практика застосування якісних методів соціального прогнозування упродовж 2001-2017 рр. дозволяють стверджувати іншу їх класифікацію [8]. З поміж якісних методів прогнозування розглядаються, насамперед, методи експертних оцінок, які мають різну суб'єктно-об'єктну інтенсивність. Крім традиційного поділу цих методів на індивідуальні та колективні, за спрямованістю між полюсами суб'єктної і об'єктної орієнтації суттєвим є розмежування методів на:

- суб'єктно-орієнтовані, які припускають зниження напруженості суб'єкт-суб'єктних відносин і використання процедур узгодження експертних оцінок. У центрі методик цих суб'єктних методів домінують алгоритми мобілізації знань та досвіду суб'єктів в орієнтації на тему прогностичного дослідження;

- зсув доміанти орієнтації суб'єктно-орієнтованих методів на творче рішення відбувається в евристичних методах, оскільки методика їх здійснення орієнтована на мобілізацію творчих сил і креативних здібностей експертів, навколо яких вибудовуються досвід, компетенції, знання і професіоналізм, ключові відносини містяться в культурі експерти-творчість;

- наступне зміщення домінації в експертних методах пов'язане з орієнтацією на об'єкт експертизи в експертній оцінці, що дозволяє стверджувати об'єктно-орієнтований характер методів прогнозування, найчастіше ці методи використовують структурну, функціональну, структурно-функціональну і системну методологію, а останнім часом все частіше синергетичний підхід, який можна розглядати як різновид системного підходу, в якому система визначається складністю, нестійкістю і невизначеністю в процесі самоорганізації. До цієї групи методів можна зарахувати й організаційно-орієнтовані методи, які визначені процесом комплексування методів та узгодження дій суб'єктів майбутнього або діяльності заради майбутнього.

- в організаційно-орієнтованих методах прогнозування, до яких можна зарахувати сценарний метод, теорію ігор, метод когнітивного картування, мережевого та іншого (наприклад, індикативного) планування і проектування майбутнього, основним процесом є конструювання суб'єкт-суб'єкт-об'єктної взаємодії не у сфері відображення і пізнання, а у сфері діяльності – перетворення [8, с. 24, 25-26].

Окремою групою можливо виокремити комплексні методи якісного прогнозування, такі як «Форсайт», «Фароут» та «Стратегічне прогнозування», сценарне планування у традиціях П'єра Вака та Пітера Шварца, що надають методологію поєднання методів різної домінації. Запропонова-

на класифікація не тільки відходить від класичного поділу та прирівнення «інтуїтивних методів» до «якісного прогнозування», а й відображає специфіку суб'єкт-об'єкт-суб'єктних відносин у експертній, експертно-евристичній, організаційній та об'єктно-орієнтованій прогностичній діяльності. Серед сильних сторін цієї практично-орієнтованої діяльності слід виділити її спрямованість на виправлення помилок презентизму минулого в майбутньому, тиражування минулого у сучасних дослідженнях та заперечення творчості у дослідженні майбутнього.

У цій класифікації, навпаки, відображається процес творчості в передбаченні майбутнього. Якщо в суб'єкт-суб'єктних відносинах першої групи методів орієнтація більшою мірою здійснюється на зниження «соціального тертя» експертів (цей напрям має витоки з періоду впровадження ідей методу «Дельфі» та інших методик ітерацій, турів, повторювань), у другій групі основний процес орієнтований на мотивацію творчого процесу та інсайту, у третій групі експертних методів основні процеси пов'язані з самодобудовуванням на основі сучасних закономірностей нових відносин майбутнього системи, її частин, функцій і розвитку, а у організаційно-орієнтованих методах прогнозування з легкої руки П'єра Вака [22; 23] відбувається поєднання сценаріїв та візій майбутнього зі світоглядом та діяльністю осіб, що приймають рішення.

Але час не стоїть на місці, виникають нові завдання, дослідження якісних методів прогнозування та пошук нових підходів до поєднання різноманітних методів у дієвий напрям дослідження. Це питання загострюється такими тенденціями, як конкурування штучного інтелекту і людського прогностичного мислення. Власне, останнє є основою та джерелом для першого, але вже зараз потребує їх поєднання, оскільки людина вже програє комп'ютеру в інтелекті як швидкому та багатоканальному застосуванню логічних, послідовних і повторювальних алгоритмів. Тому інтегративний, евристичний та конкретно-організаційний зміст прогнозування виходить до авангарду прогностичних досліджень.

Розробка сучасних комплексних підходів до прогнозування визначена дослідженнями когнітивних, перцептивних систем відображення майбутнього. Саме тому потрібним є звертання до метааналізу цілісних «живих» (контактних) образів, які формують уявлення про майбутнє і його відображення. У цьому питанні значним є з'ясування уявлень за аналогіями, з якими визначаються соціальні процеси.

Класичне прогнозування було визначено найперше ідеєю екстраполяції – продовження якоїсь тенденції за часовим параметром у майбутнє. Як правило, це був важливий показник, похідна, що відображала суттєвий процес або критичний ризик для соціального життя. На думку В. Б. Хан-

та, це нагадує організацію життя у вулику бджіл. «Вони групуються в центрі вулика, тримаючи там королеву, тремтять крилами, створюючи кінетичну енергію, зрідка відправляючи загопи самогубців, щоб дістати медові магазини з зовнішніх гребенів. Вони знижують свій метаболізм, створюючи хмару вуглекислого газу у вулику. Вся ця підготовка вимагає часу». Тобто спостереження за критичним ризиком визначає організацію життя, але спостереження здійснюється за похідною, за вимірюванням кута сонячного променя, як це робили і людські цивілізації.

«Геніальність (і фатальна помилка) бджіл та людей – це їх здатність створювати складні соціальні системи на основі простих алгоритмів, подібних до цього... «Основа» – це взаємозв'язок між похідним і базовим, а тому базовий ризик – це те, як можуть бути погані речі, якщо зв'язок між похідними і базовими не є таким щільним, як ви думали. Для бджіл базовий ризик приймає форму холодної погоди, що настає раніше чи пізніше звичайного» [19].

Метауявлення майбутнього у прогнозуванні мали характеристики «потоків»: по-перше, за певним критерієм відносно зміни часу, по-друге, відносно похідної, що на думку прогнозистів є суттєвою та базовим ризиком (відносини основи та похідної), по-третє, відносно представлення даних відбувається апроксимація, наближення та згладжування уявними функціями, які дозволяють математично вичислити майбутні показники. Саме пошук розрахунків залежностей між похідними покладений в основу статистики, теорій вірогідності, кореляції та регресійного аналізу у прогнозуванні.

Спрямування на математичний розрахунок «потоків» у майбутнє стало ґрунтом для класичного прогнозування, введення понять «стаціонарний», «усталений» або «нестационарний», «мінливий», «волатильний» процес із характеристиками ресурсів, зворотних петель, чутливості потоку та інше. Нестационарний процес відрізняється від стаціонарного на «дельту», величину потоку, що змінює стан системи, саме інтервали відхилень стають суттєвим напрямом досліджень ризиків процесу.

Відносно потоків були введені імітаційні моделі, наприклад, такі як макроскопічні (гідродинамічні) моделі, кінетичні (газодинамічні) моделі, мікроскопічні моделі (у дослідженні руху окремих елементів потоку), а також теорії черг. Звідси прогнозування отримало метаобрази різних неврайонованих процесів (зокрема термодинаміки) з поняттями «турбулентності», «флуктуації», «синергетичності» та інше. До поточкових образів можливо зарахувати теорії модернізації з їх уявленнями про «Path dependence» колії розвитку, залежної від попередньої траєкторії розвитку або домінуючої моделі поведінки з «наздоганянням лідера розвитку».

Доповнюють та розвивають потокове метауявлення дослідження сезонності і циклічності (наприклад, Кондратьєвських макроциклів, середньострокових циклів Й. Шумпетера, С. Кузнеца, американських політичних циклів А. Шлезінгера-старшого та багато інших). Особливими є і хвилі сезонності чутливих до сезонів соціальних спільнот, наприклад, міст-портів або тих територіальних утворень, які чутливі та вкрай чутливі до специфічних погодних і господарських режимів.

Образ «війни», протистояння, гри став основою для похідних стратегічного аналізу, теорії операцій та ігор. Особливою для сучасних прогностичних досліджень стала теорія «екології», яка з біологічного дослідження взаємодії між живими організмами, їх спільнотами та навколишнім середовищем у трофічних відносинах стала мета-теорією відносин із навколишнім середовищем взагалі, що відображає відносини з фізичним, природним, соціальним, технічним та будь-яким середовищем.

Саме екологічні метауявлення дали поштовх для дослідження вже не лінійних уявлень, а просторів та полів взаємодії, середовищ («маси»; «водоймища», наприклад, «болота»; «сфери», наприклад, «атмосфери» та інше). Просторове значення у взаємодії з владою або силою викликало пошуки геополітичного прогнозування у напрямках картування, стратегічних ігор, масштабів та кордонів, протистояння телурократії (влади суші) та таласократії (влади моря) народів.

Пошук можливості хаотичних процесів призвів до повернення до теорії «проблеми трьох тіл» Генрі Пуанкаре, що має за основу образ тяжіння – у наших наукових пошуках це відносини між атракцією (тяжінням) та репеленцією (відштовхуванням). Так, уже згадуваний В. Б. Хант приводить сучасний виклик метатеорії прогнозування – «це основна невизначеність, коли ви навіть не впевнені, що будь-яка основа існує взагалі, на відміну від простого базового ризику. Основою невизначеності є непізнаний базовий ризик, який набагато більше шкодить розвитку видів, ніж випадковість суворого основного ризику... Існує нетривіальна ймовірність того, що структурні зміни в наших соціальних світах політики і ринків унеможливили визначення прогностичних / похідних моделей... У 1887 році Анрі Пуанкаре довів, що рух цих трьох об'єктів, за винятком кількох особливих початкових випадків, не повторюється. Це хаотична система, яка означає, що історична схема позицій об'єктів має нульову прогностичну силу, щоб з'ясувати, де ці об'єкти будуть в майбутньому» [19].

Вирішення проблеми невизначеності має декілька напрямів. Перший – це короткострокове супроводжуюче дослідження хаотичного руху у з'ясуванні майбутнього простору рішень та станів. Його відмінність від так званої та крити-

кованої концепції і настанови «short time» якраз і полягає в тому, що відбувається короткострокове прогнозування, а не лише короткострокові дії.

Другий підхід – це дослідження сценарного підходу у концептуалізації П'єра Вака, який розглядав сценарне планування як нервову систему. «Він описав те, що назвав «організаційною нервовою системою, яка складалася з (а) глобальних та конкретних сценаріїв, (б) конкурентного аналізу, (в) розробки стратегічного бачення та (г) планування варіантів. Ці елементи, працюючи разом, дозволяють розвивати розуміння та передбачення і є основою для фокусу його сценарного підходу», який він виклав у свої статтях [16, р. 189-190].

На наш погляд, підхід до дослідження майбутнього як «нервової системи організації» має великий потенціал у комплексуванні методів дослідження та є питанням найближчих спроб досліджень неочевидних невизначеностей. Вже використовуються у прогностичних дослідженнях поняття, які містять спроби визначити критичні, неочікувані невизначеності. Це, наприклад, роботи Нассіма Талеба, що застосовує поняття «чорного лебедя» [12] – значущих подій-сюрпризів, та С. Переслєгіна, який за аналогією з фантастикою Дж. Мартіна розглядає поняття «дикі карти». «Під «дикими картами» («wild cart», «джокер») американська школа прогностики розуміє події дуже малоймовірні, але вкрай важливі. Традиційно американці зараховують до «диких карт» події переважно катастрофічні: від гіпотетичного падіння астероїда до обвалення «веж близнюків», що вже сталося. Насправді «джокер» може бути і позитивним. Наприклад, несподівана важлива інновація (позиційний запис числа, подвійна бухгалтерія), принципова ідея (майорат), художній текст (щоб не турбувати зайвий раз почуття віруючих, замість Корану і Біблії згадаємо «Алісу у країні див»). «Джокером» може бути просто людина, яка несподівано зайняла позицію і сказала: «На тому стою, і не можу інакше. Хай допоможе мені Бог», – Т. Лоуренс, М. Лютер, вже згадувана Жанна д'Арк» [10, с.17].

Розширення поля методології, метауявлень і образів невизначеностей, чинників та драйверів майбутнього визначають завдання не тільки зміни класифікації методів, їх адекватного вибору та комплексування, а й розробки нових послідовностей і методик дослідження майбутнього у інтегративності та холистичності. Це потребує системи підготовки, як у свій час визначали для космонавтів специфіку зон виживання, руху та розвитку ситуації при поверненні додому, на Землю, але у різних зонах природного середовища: пустелі, тундри, тайга, джунглі, степ, гори, океан тощо. Разом із тим, все це визначало єдність Землі.

Сучасні тенденції розвитку майбутнього доводять єдність у багатоманітності, на відміну від тотальності тієї або іншої сфери відображення майбутнього. Одних лінійних трендів та ідеї

екстраполяції недостатньо, як, власне, вже недостатньо окремих фрагментованих методологій дослідження майбутнього, що стверджували свою ефективність у протистоянні одна одній, потрібна холистична методологія інтегрування і диференціювання стратегічного, прогнозного, сценарного та інших аналізів, які мають досвід успішного випереджального відображення.

Висновки дослідження і перспективи подальших пошуків у даному напрямку.

Ми розглянули далеко не повний перелік метаобразів майбутнього, що надають евристичну силу для інтерпретаційних, якісних методів прогнозування, оскільки визначають різні конкретні процеси, які повторюються в універсалиях, суттєвій інваріантності та закономірностях, разом із тим мають образну цілісність у конкретиці та варіативності проявів. Саме ця багатоманітність визначила необхідність нової класифікації якісних методів прогнозування, їх розмежування відповідно до домінації та спрямованості технологізації на:

- суб'єктно-орієнтовані, які припускають зниження напруженості суб'єкт-суб'єктних відносин і використання процедур узгодження експертних оцінок, мобілізації знань і досвіду суб'єктів в орієнтації на тему прогностичного дослідження;

- орієнтація суб'єктно-орієнтованих методів на творче рішення відбувається в евристичних методах;

- акцентуація на об'єкті експертизи є основною для об'єктно-орієнтованих методів прогнозування, найчастіше ці методи використовують структурну, функціональну, структурно-функціональну, системну та синергічні методології;

- у останній групі методів мають власну домінацію організаційно-орієнтовані методи прогнозування, їх основним процесом є конструювання суб'єкт-суб'єкт-об'єктної взаємодії не у сфері відображення і пізнання, а у сфері діяльності – перетворення;

- домінація поєднання, узгодження та зв'язування методів у цілісність або послідовність є центром для комплексних методів якісного прогнозування, таких як «Форсайт», «Фароут» та «Стратегічне прогнозування», сценарне планування у традиціях П'єра Вака і Пітера Шварца, що надають методологію поєднання методів різної домінації.

Разом із тим тенденцію пошуку цілісних методологій за принципом «єдність у багатоманітності» пов'язують із метаобразами, які створює «зонування» та картування світу випереджального аналізу майбутнього, зі своїм ландшафтом, пастками, загрозами та можливостями.

Серед метаобразів можливо визначити такі: ідея похідної, яка відображує суттєвий процес або критичний ризик для соціального життя, потоку у різних середовищах та сферах, простору, полів, середовищ, сфер у їх хаотичних процесах; образ тяжіння / відштовхування та «проблема трьох тіл»; образи випереджального відображення як суспільної свідомості і перцепції нервової системи організації (або суспільства); чутливість до неочікуваних та критичних невизначеностей («чорних лебедів», «диких карт», «джокерів» та інших); образи концентрованого вибуху енергії (вибуху, цунамі, землетрусу, фазового переходу та інші).

Все це ставить нові горизонти для досліджень майбутнього у пошуку умов адекватного вибору, комплексування та інтеграції дослідження майбутнього, нової системи прогностичної підготовки у боротьбі за цінний ресурс майбутнього, стратегування суспільства і формування його перспективи. Ця прогностична культура та перспективізація освіти має власний метод виходу на новий нооферний рівень за метаобразом прориву до артефакту, всередині якого є глобальна цілісність, за метааналогією підйому та повернення космонавта додому зі врахуванням специфіки зон виживання, руху і розвитку ситуацій, процесів, подій.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Бестужев-Лада И. В. Социальное прогнозирование: курс лекций / И. В. Бестужев-Лада, Г. А. Наместникова. – М.: Педагогическое общество России, 2002. – 392 с.
2. Гвишиани Д. Прогностика / Д. Гвишиани, В. Лисичкин. – М.: Знание, 1968. – 91 с.
3. Горбатенко В. П. Політичне прогнозування: теорія, методологія, практика / В. П. Горбатенко; Ін-т держ. і права ім. В. М. Корецького НАН України. – Київ: Генеза, 2006. – 395 с.
4. Квітка С. А. Форсайт як технологія проектування майбутнього: новітні механізми взаємодії публічної влади, бізнесу та громадянського суспільства / С. А. Квітка // Аспекти публічного управління. – 2016. – № 8 (34). – С. 5-15.
5. Кривошеїн В. В. Дельфі як базова форсайт-технологія соціально-політичної ризикології / В. В. Кривошеїн // Грані: Науково-теоретичний альманах. – 2017. – Т. 20, № 7 (147). – С. 57-64.
6. Крымский С. Б. Верификация социальных прогнозов: методологический аспект / С. Б. Крымский, В. Е. Пилипенко, Ю. В. Салюк. – Київ: Наук. думка, 1992. – 116 с.
7. Лепський М. А. Прогностична нерівність у конкуренції проєктів майбутнього / М. А. Лепський // Нові нерівності – нові конфлікти: шляхи подолання. III Конгрес Соціологічної асоціації України. Тези доповідей. Харків, 12-13 жовтня 2017 р. – Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2017. – С. 292-294.

8. Лепський М. А. Якісні методи соціального прогнозування: методологія, методика, практика: підручник / М. А. Лепський. – Запоріжжя: КСК-Альянс, 2016. – 440 с.
9. Матвієнко В. Я. Прогностика: прогнозування соціальних та економічних процесів: теорія, методика, практика: навч. посібник / В. Я. Матвієнко. – Київ: Укр. пропілеї, 2000. – 480 с.
10. Переслегин С. «Дикие карты» будущего. Форс-мажор для человечества / С. Переслегин, Е. Переслегина. – М.: Алгоритм, 2015. – 480 с.
11. Рабочая книга по прогнозированию / [Э.А. Араб-Оглы, И.В. Бестужев-Лада, Н.Ф. Гаврилов и др.; Редкол.: И.В. Бестужев-Лада (отв. ред.) и др.]. – М.: Мысль, 1982. – 430 с.
12. Талеб Нассим Н. Черный лебедь. Под знаком непредсказуемости / Н. Талеб Нассим. – М.: КоЛибри, 2009. – 528 с.
13. Форсайт економіки України: середньостроковий (2015-2020 роки) і довгостроковий (2020-2030 роки) часові горизонти / наук. керівник проекту М.З. Згуровський; Міжнародна рада з науки (ICSU); Комітет із системного аналізу при Президії НАН України; Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»; Інститут прикладного системного аналізу НАН України і МОН України; Світовий центр даних з геоінформатики та сталого розвитку. – Київ: НТУУ «КПІ», 2015. – 136 с.
14. Ямпольский С. М. Прогнозирование научно-технического прогресса. Методологические аспекты / С. М. Ямпольский, В. А. Лисичкин. – М.: Экономика, 1974. – 207 с.
15. Principles of Forecasting: A Handbook for Researchers and Practitioners / Armstrong J. Scott (ed.). – New York, Boston, Dordrecht, London, Moscow: Kluwer Academic Publishers, 2002. – 849 p.
16. Chermack Th. J. Scenario planning: Pierre Wack's hidden messages / Th. J. Chermack, L. M. Coons // Futures. – 2015. – Vol. 73. – P. 187-193.
17. Chermack Th. J. Foundations of Scenario Planning: The Story of Pierre Wack. (Routledge International Studies in Business History) / Th. J. Chermack. – London: United Kingdom Routledge, an imprint of Taylor & Francis Ltd., 2017. – 318 p.
18. Collyns N. In Memory of Pierre Wack / N. Collyns, H. Tibbs // NETVIEW. Global Business Network News. – 1998. – Vol. 9. – № 1. – P. 2-10.
19. Hunt W. B. The Three-Body Problem / W. B. Hunt // Epsilon Theory. – 2017. – December, 21. – Retrieved from: <http://www.epsilontheory.com/three-body-problem/>
20. Oxford Futures Library unveils rare footage of scenarios planning pioneer Pierre Wack // Said Business School. – 2017. – 14 February. – Retrieved from: <https://www.sbs.ox.ac.uk/school/news/oxford-futures-library-unveils-rare-footage-scenarios-planning-pioneer-pierre-wack>
21. Schwartz P. The Art Of The Long View: Planning For The Future In An Uncertain World / P. Schwartz. – New York: Currency Paperback, 1996. – 288 p.
22. Wack P. Scenarios, uncharted waters ahead / P. Wack // Harvard Business Review. – 1985. – September-October. – P. 73-90. – Retrieved from: <https://hbr.org/1985/09/scenarios-uncharted-waters-ahead>
23. Wack P. Scenarios, shooting the rapids / P. Wack // Harvard Business Review. – 1985. – November-December. – P. 131-142. – Retrieved from: <https://hbr.org/1985/11/scenarios-shooting-the-rapids>

REFERENCES

1. Bestuzhev-Lada, I.V., & Namestnikova, G. A. (2002). *Socialnoe prognozirovanie [Social Forecasting]*. Moscow [In Russian].
2. Gvishiani, D., & Lisichkin, V. (1968). *Prognostika [Forecasting]*. Moscow [In Russian].
3. Horbatenko V.P. (2006). *Politychne prohnozuvannya: teoriya, metodolohiya, praktyka [Political Forecasting: Theory, Methodology, Practice]*. Kyiv [In Ukrainian].
4. Kvitka, S.A. (2016). Forsayt yak tekhnolohiya proektuvannya maybutn'oho: novitni mekhanizmy vzayemodiyi publichnoyi vlady, biznesu ta hromadyans'koho suspil'stva [Foresight as a technology for future design: the latest mechanisms of interaction between public authorities, business and civil society]. *Public administration aspects*, 4(8), 5-15. [In Ukrainian].
5. Kryvosheyin, V.V. (2017). Del'fi yak bazova forsayt-tekhnolohiya sotsial'no-politychnoyi ryzykolohiyi [Delphi as the basic foresight technology of science of socio-political risk]. *Scientific and theoretical almanac «Grani»*, 20 (7), 57-64. [In Ukrainian].
6. Krymskiy, S.B., Pilipenko, V.E., & Salyuk, Yu.V. (1992). *Verifikaciya socialnyh prognozov: metodologicheskyy aspekt [Verification of social forecasts: methodological aspect]*. Kiev. [In Russian].
7. Leps'kyy, M.A. (2017). Prohnostychna nerivnist' u konkurentsiiy proektiv maybutn'oho [Prognostic inequality in the competition for future projects]. *Novi nerivnosti – novi konflikty: shlyakhy podolannya. III Konhres Sotsiolohichnoyi asotsiatsiyi Ukrayiny. Tezy dopovidey. Kharkiv, 12-13 zhovtnya*. Kharkiv, 292-294. [In Ukrainian].
8. Leps'kyy, M.A. (2016). *Yakisni metody sotsial'noho prohnozuvannya: metodolohiya, metodyka, praktyka [Qualitative methods of social forecasting: methodology, methodology, practice]*. Zaporizhzhia [In Ukrainian].
9. Matviyenko, V.Ya. (2000). *Prohnostyka: prohnozuvannya sotsial'nykh ta ekonomichnykh protsesiv: teoriya, metodyka, praktyka [Prognostics: forecasting of social and economic processes: theory, methodology, practice]*. Kyiv [In Ukrainian].
10. Pereslegin, S., & Pereslegina, E. (2015). «Dikie karty» budushego. Fors-mazhor dlya chelovechestva [‘Wild maps’ of the future. Force Majeure for Humanity]. Moscow. [In Russian]

11. Bestuzhev-Lada, I.V. (ed.), (1982). *Rabochaya kniga po prognozirovaniyu [Working book on forecasting]*. Moscow [In Russian].
12. Taleb Nassim, N. (2009). *Chernyy lebed. Pod znakom nepredskazuemosti [Black Swan. Under the sign of unpredictability]*. Moscow [In Russian].
13. Zhurovs'kyi, M.Z. (scientific supervisor of the project), (2015). *Forsayt ekonomiky Ukrayiny: seredn'ostrokovyy (2015-2020 roky) i dovhostrokovyy (2020-2030 roky) chasovi horyzonty [Forecast of the Ukrainian economy: medium-term (2015-2020) and long-term (2020-2030) time horizons]*. Kiyv [In Ukrainian].
14. Yampolskiy, S.M., & Lisichkin, V.A. (1974). *Prognozirovanie nauchno-tehnicheskogo progressa. Metodologicheskie aspekty [Forecasting scientific and technical progress. Methodological aspects]*. Moscow [In Russian].
15. Armstrong, J. Scott (ed.), (2002). *Principles of Forecasting: A Handbook for Researchers and Practitioners*. New York, Boston, Dordrecht, London, Moscow.
16. Chermack, Th.J., & Coons, L.M. (2015). Scenario planning: Pierre Wack's hidden messages. *Futures, Vol. 73*, 187-193.
17. Chermack, Th.J. (2017). *Foundations of Scenario Planning: The Story of Pierre Wack. (Routledge International Studies in Business History)*. London.
18. Collins, N., & Tibbs, H. (1998). In Memory of Pierre Wack. NETVIEW. *Global Business Network News, 9 (1)*, 2-10.
19. Hunt, W.B. (2017). *The Three-Body Problem. Epsilon Theory. December, 21*. – Retrieved from: <http://www.epsilontheory.com/three-body-problem/>
20. Oxford Futures Library unveils rare footage of scenarios planning pioneer Pierre Wack (2017). *Saïd Business School. 14 February*. – Retrieved from: <https://www.sbs.ox.ac.uk/school/news/oxford-futures-library-unveils-rare-footage-scenarios-planning-pioneer-pierre-wack>
21. Schwartz, P. (1996). *The Art Of The Long View: Planning For The Future In An Uncertain World*. New York.
22. Wack, P. (1985). *Scenarios, uncharted waters ahead. Harvard Business Review. September-October, 73-90*. – Retrieved from: <https://hbr.org/1985/09/scenarios-uncharted-waters-ahead>
23. Wack, P. (1985). *Scenarios, shooting the rapids. Harvard Business Review. November-December, 131-142*. – Retrieved from: <https://hbr.org/1985/11/scenarios-shooting-the-rapids>

Лепський Максим Анатолійович

Д.філос.н., професор, декан факультету соціології та управління, професор кафедри соціології
Запорізький національний університет
69600, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 66

Lepskiy Maksym

Doctor of Sciences, Philosophy, Dean of the Faculty of Sociology and administration, Full Professor, Professor
of the Chair of Sociology
Zaporizhzhya National University
66, Zhukovskogo str., 69600, Zaporizhzhya, Ukraine

ORCID: 0000-0001-5604-641X

Email: waysensey@gmail.com

Цитування: Лепський М. А. Цілісність якісних методів дослідження майбутнього та метаобрази ви-переджального відображення / М. А. Лепський // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2018. – Т. 21. – № 2. – С. 52-59.

Citation: Lepskiy, M. A. (2018) Tsilisnist yakisnykh metodiv doslidzhennia maibutnoho ta metaobrazy vyperedzhalnoho vidobrazhennia [Integrity of qualitative methods for exploring the future and meta-images of advanced reflection]. *Scientific and theoretical almanac «Grani», 21(2)*, 52-59.